

JEZIK KAO IDEOLOŠKO-POLITIČKI SIMBOL

(Srpska stranka u jezičnim previranjima u austrijskoj Dalmaciji 80-ih godina XIX. st.)

Tihomir Rajčić

 ostupno osamostaljenje srpskog nacionalnog pokreta tijekom 70-ih godina XIX. st., a u kontekstu općenitog zaoštavanja hrvatsko-srpskih odnosa oko pitanja pripadnosti Bosne i Hercegovine, dovodi 1879. i 1880. do političkog prijeloma u tadašnjoj Dalmaciji. Pokretanjem Srpskog lista (od 1888. Srpski glas) i osnivanjem Srpske stranke označen je početak samostalnog političkog djelovanja srpskog nacionalnog pokreta u austrijskoj Dalmaciji.

U razdoblju o kojem je ovdje riječ, Srpska se stranka, sa S. Bjelanovićem na čelu, koji je ujedno i urednik Srpskog lista (glasa), sustavno zauzimala za „obranu srpstva”, težeći za „buđenjem i njegovanjem srpske nacionalne svijesti” i „sticanjem narodne i političke važnosti” Srba te za „slobodom u narodnom i državnom pogledu”. Izjašnjavala se za hrvatsko-srpsku „slogu”, ali po načelu „svakom svoje” odnosno za podjelom austrijske Dalmacije uzduž etničkih granica, što u višetničkoj habsburškoj državi nije bila nikakva novost. Srpski list (glas) osim toga, nikad nije propustio naglasiti kako brani „slobodu savjesti” i poštuje „vjerska ispovjedanja” što je, osim promidžbene vrijednosti, Srpskoj stranci kasnije donijelo unutrašnje sukobe. Taj i takav program u tadašnju je dalmatinsku politiku unio do krajnosti zaoštrenu suprotnost između hrvatske i srpske državne ideje.¹

Iako se u njezinu programu to pitanje ne spominje, u ustrojstvu nacionalne ideologije Srpske stranke u austrijskoj Dalmaciji i u njezinoj političkoj djelatnosti jezično je pitanje igralo veliku ulogu. Stoga će u ovom članku biti osvijetljena jezična gledišta Srpske stranke u spomenutom razdoblju, tj. njezin odnos prema pitanju „ponarođenja”. Također, bit će prikazan i odjek tih gledišta u javnosti tadašnje Dalmacije, tj. reakcije dubrovačkih „slovinaca”, autonomaša, narodnjaka i pravaša.

U tom smislu istraživačko pitanje, na koje ovdje valja odgovoriti, glasi: *kakvi su tijekom 80-ih godina XIX. stoljeća bili stavovi Srpske stranke u austrijskoj Dalmaciji*

¹ Naš program, Srpski list, 1/1880.; N. Stančić, Hrvatska nacija i hrvatski nacionalizam u 19. i 20. stoljeću, Vjesnik HAZU 1.–3., 1997., str. 81.–101.; G. Novak, Podvojene narodne snage u Dalmaciji, RIJAZU u Zadru, sv. 10., Zadar 1963., str. 19., 21., 23.

*o naravi narodnog jezika i njegovoj ulozi u društvu, politici i ideologiji, te kakav su odjek ta gledišta imala u javnosti tadašnje Dalmacije?*²

Uloga jezika u nacionalnoj ideologiji Srpske stranke

Svoja ideološko-jezična gledišta na jezik Srpska stranka u austrijskoj Dalmaciji iznosila je u kontekstu ukupnog jezičnog razvoja na području hrvatskih zemalja. Taj je razvoj bio obilježen jezičnim rješenjima Lj. Gaja, utemeljenim na štokavici i dubrovačkoj književnosti kao osnovici pisanoga jezičnoga tipa. Gajev model razradila je zagrebačka škola koju su krajem 80-ih godina XIX. st. potisnuli hrvatski vukovci. Gajeva su gledišta u Dalmaciji najprije nailazila na otpor vatrenoga zagovaratelja ikavice A. Kuzmanića koji ih je odbacivao zbog cijeloga niza razloga. Ipak, zbog jezičnih i zbog ideološko-političkih razloga, prevladavala je zagrebačka škola – smatralo se naime da će prihvaćanje rješenja zagrebačke filološke škole olakšati zbližavanje Dalmacije s banskom Hrvatskom. Osim toga, jekavski govor štokavskog narječja koji je bio domaći govor dalmatinskih Srba, trebao je omogućiti lakše postizanje jedinstvene slavenske osnovice za borbu protiv talijanstva u Dalmaciji. Usprkos tomu, kako je vrijeme prolazilo, počele su se osjećati jezične suprotnosti vezane uz postupnu prevlast vukovaca. Činjenica da su Karadžić, Daničić i Budmani imali sve više pristaša, izazivalo je oporbu velikog broja pisaca pa su u drugoj polovici 70-ih i tijekom 80-ih godina XIX. st. vođene mnoge jezične rasprave. U tom smislu zanimljivo je primijetiti kako autonomiški II Dalmata, u člancima nekih dalmatinskih Srba, u znatnoj mjeri anticipira buduća gledišta Srpske stranke. Slično se može reći i za dubrovački književni časopis Slovinac koji je od kraja 70-ih godina XIX. st. zagovarao primjenu Karadžićeva jezičnoga modela. Naravno, na umu treba imati da se cijeli taj razvoj zbivao u ozračju borbe za „ponarođenje”, tj. uvođenje hrvatskog jezika u javnu upotrebu u Dalmaciji.³

² O toj temi u historiografiji nije pisano sustavno. Iako su se gledišta Srpske stranke uglavnom uklapala u kontekst tadašnje jezične problematike na području hrvatskih zemalja, ali i šire, podatci u literaturi nisu dostatni da bi se na to pitanje valjano odgovorilo. Izvori, s druge strane, omogućavaju bolji uvid u problematiku. Osim Srpskog lista (glasa), glasila Srpske stranke, koji donosi najviše podataka, korisne obavijesti o toj temi pružaju Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora koja donose istupe srpskih političara. Važni su i suvremeni spisi S. Bjelanovića, Don Miho na braniku i Na izjavu dr. Lovre Montija. U manjoj mjeri poslužiti može Narodni list i Narod, glasila Narodne stranke u Dalmaciji, te neki drugi izvori.

³ O tadašnjem jezičnom razvoju na području hrvatskih zemalja podrobnije u: I. Banac, Hrvatsko jezično pitanje, Bridge, Zagreb, 1991., str. 83.; R. Katičić, Novi jezikoslovni ogleđi, Zagreb, 1992., str. 93.–95., 100., 105., 125., 339.; T. Macan, Miho Klaić, Zagreb, 1980., str. 189.–194., 319.–325.; M. Moguš, Povijest hrvatskog književnoga jezika, Zagreb, 1995., str. 155.–164., 178.–189.; M. Peti, Jezikom o jezik, Zagreb, 1995., str. 43.–53., 223.–287.; Z. Vince, Putovima hrvatskoga književnoga jezika, Zagreb, 1978., str. 484.–489., 495., 496., 499., 500.–504., 511., 512., 516.–523., 526.

U takvom jezičnom kontekstu Srpska je stranka, na temelju romantične postavke da je jezik glavno obilježje naroda, smatrala da „narodni srpski jezik”, tj. štokavsko narječje pisano fonološki i „narodna srpska ćirilica” čine glavno obilježje srpske nacije. Tako shvaćenomu srpskomu jeziku dodjeljivano je područje skoro cijeloga jugoistoka Europe. Naime, srpski jezik shvaćen na predhodno opisan način smatran je, pod srpsko-hrvatskim imenom, prikladnom osnovicom na kojoj bi trebao biti stvoren zajednički književni jezik svih južnih Slavena. Srpski list (glas), služeći se povijesnom analogijom, tako shvaćeno „srpsko-hrvatsko narječje” smatra zajedničkim za sve južne Slavena kao što je jonsko-atičko narječje bilo zajedničko svim antičkim Grcima.⁴

Po tom jezičnom kriteriju bosansko-hercegovački muslimani i katolici smatrani su Srbima jer „imaju srpski za maternji jezik”. Smatralo se će se oni „kad dođe vrijeme opredijeliti” i oduprijeti širenju hrvatske nacionalne ideje koja je smatrana „tuđinskim” pokušajem odnarođivanja Srba. Usko u vezi s tim razmatrano je i pitanje jezika koji se upotrebljava u školama u Bosni i Hercegovini. Srpski list (glas) ustrajno se žali zbog toga što službena vlast u škole uvodi knjige tiskane u Zagrebu jer smatra da na taj način Hrvati stanovništvu Bosne i Hercegovine nameću svoju povijest i „iskrivljenu” inačicu srpskoga jezika. Stoga se tvrdi da u Bosni i Hercegovini ne može biti dobrih škola ako one nisu srpske, a Srbima se savjetuje da ustrajavaju na „narodnom jeziku i narodnoj ćirilici”, čime će vlasti natjerati da priznaju srpski jezik u školama.⁵

Na isti se način gledalo na Dubrovnik koji je, zbog svoje velike povijesne i kulturne tradicije, već i prije bio vrlo zanimljiv za srpski nacionalni pokret u tadašnjoj Dalmaciji, ali i izvan nje. Naime, već je Karadžić na svojim putovanjima uočio važnost Dubrovnika, pokušavajući bogato dubrovačko jezično i književno naslijeđe usaditi u svoju viziju srpskog jezika i srpske narodnosti, uzimajući 1832. dubrovački govor kao svoj novi jezični model. Slično Karadžiću, i Đ. Nikolajević za vrijeme je parohijalne službe u Dubrovniku, 30-ih godina XIX. st. prepisivao povijesne spise iz dubrovačkoga arhiva i objavljavao ih u Beogradu pod srpskim imenom.⁶

⁴ Dnevna pitanja, Srpski list, 44/1881.; Podlistak, Srpski list, 40/1885.; Neo sutor ultra crepidum, II, Srpski glas, 20/1889.; D. Škiljan, Govor nacije, Zagreb, 2002., str. 118.

⁵ Još o školama i jeziku u Bosni i Hercegovini, Srpski list, 37/1883.; Srpske škole i Hrvatske knjige i Bosni i Hercegovini, Srpski list 11/1884.; Naši dopisi, Srpski list 1/1885.; Iz Hercegovine, Srpski list, 42/1887.; S. Bjelanović, Don Miho na braniku, Zadar, 1882. str. 65., 66., 67.

⁶ N. Bašić, V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike, Zagreb, 1991., str. 58.; Nikolajević je, uz to, bio i agent tajne srpske nacionalne propagande I. Garašanina. B. Prpa-Jovanović, Srpsko dalmatinski magazin, 1836.–1848., Književni krug, Split, 1988., str. 5.–8., 54., 55., 71.–73., 90.; I. Mamuzić, Ilirizam i Srbi, Rad JAZU, 247/1933., str. 57., 58.; R. Petrović, Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX. stoljeću, Srajevo, Zagreb, 1982., str. 50., 83.; D. Agičić, Tajna politika Srbije u XIX. stoljeću, Zagreb, 1994., str. 65.

Baštineći takva gledišta i služeći se pojedinim povijesnim dokumentima, glasilo Srpske stranke dokazuje da su Dubrovčani i u prošlosti svoj jezik nazivali srpskim. Pri tom se povijesni primjeri iz kojih se vidi da su Dubrovčani i ostali renesansni dalmatinski književnici svoj jezik nazivali hrvatskim imenom, proglašavaju pogrješnim tumačenjem njihovih postupka budući da su oni, kako se tvrdi, hrvatsko ime upotrebljavali zbog pragmatično-političkih razloga ili zbog kurtoazije.⁷ Prema kriteriju jezika, Srpski list i Hrvate u Boki svrstava u Srbe, nudeći toleranciju za njihova vjerska opredjeljenja s namjerom da ih pridobije za srpstvo. Slično čini i sa stanovništvom „uže Dalmacije”, između Cetine i Zrmanje. Čak su i M. Pavlinovića, koji je cijeloga života ustrajavao na upotrebi hrvatskog imena za narodni jezik u Dalmaciji, smatrali Srbinom. Naime, u povodu njegove smrti glasilo Srpske stranke odaje mu počast kao „nenadkriljenom branitelju srpskog jezika” koji je „kao mlad čovjek učio narodni jezik od Vuka”.⁸ Glasilo Srpske stranke poziva se i na Nikolu Tommasea za kojeg tvrdi, da je usprkos drugačijoj nacionalnoj i vjerskoj afilijaciji, „priznavao” da je materinski jezik većine stanovnika Dalmacije srpski.⁹

Isticanje tako shvaćenog srpskog jezika imalo je u gledištima Srpske stranke važnu ideološko-političku ulogu. Srpski je jezik trebao biti sredstvo ujedinjavanja „raskomadane” srpske narodne zajednice, naravno onakve kakvom ju je zamišljala Srpska stranka, koja se trebala rasprostirati na većem dijelu južnoslavenskih zemalja. Riječ je, kao što je već spomenuto, o tome da je srpskomu jeziku kakvim ga je utvrdio Karadžić, dodijeljen ne samo prostor Dalmacije već i područja svih zapadnojužnoslavenskih organskih (štokavskih) idioma, nego je smatran i jezičnom osnovicom na cijelom južnoslavenskom području. U tom su okviru Karadžić

⁷ Te tvrdnje treba sagledati dvojako, jezikoslovno i kulturno-politički. U jezikoslovnom smislu riječ je o dosta čestoj pojavi, prisutnoj i danas, koja je vezana uz povijesnu problematiku zamjenjivosti hrvatskog jezičnoga imena nazivima poput „slavenski”, „ilirski” i slično. U kulturno-političkom smislu te su tvrdnje odjek tadašnjih polemika oko pripadnosti kulturnog naslijeđa, tj. nastojanju srpske nacionalne ideologije da što više kulturno-povijesnih sadržaja uklopi u srpski nacionalni korpus. R. Katičić, n. dj., str. 321.; M. Artuković, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova*, str. 152.–158.; M. Artuković, *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*, Slavonski Brod, 2001., str. 166., 170., 313.; T. Rajčić, *Slika Hrvata u nacionalnoj ideologiji Srpske stranke u Dalmaciji 80-ih godina XIX. stoljeća*. Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru, 45/2003., str. 360.

⁸ Naši dopisi, *Srpski list*, 1/1885.; *Književne vijesti*, *Srpski list*, 18/1885.; *Narodni jezik u Dubrovniku uvijek srpski*, *Srpski list*, 52/1886.; *Post furnera*, *Srpski list*, 19/1887.

⁹ U Tommaseovu su gledanju za Dalmaciju postojale tri mogućnosti: vezanost uz Italiju, ujedinjenje u jugoslavensku federaciju kao posebna slavenska nacija, različita od hrvatske ili izravno ujedinjenje sa Srbijom. Pri tome valja imati na umu da je Tommaseo, unatoč svojoj viziji „katoličke Slavije”, gajio simpatije prema Srbiji smatrajući ju važnom sastavnicom proturuskog bedema na istoku Europe. Zbog svega toga je i narodni jezik u Dalmaciji, ali i šire, bio sklon smatrati srpskim. I. Katušić, *Vječno progonoštvo Nikole Tommasea*, Zagreb, 1975., str. 77., 111., 114.

i njegova jezikoslovna gledišta postali važna, ako ne i najvažnija sastavnica srpske nacionalne ideologije općenito.

Stoga se može reći da se Srpska stranka svojim jezičnim gledištima služi za dokazivanje srpske etničke pripadnosti stanovnika Bosne i Hercegovine, Dubrovnika, Boke kotorske odnosno čitave tadašnje Dalmacije. Osim toga u „srpske zemlje”, osim Srbije i Crne Gore, ubrojena je još i Makedonija, Kosovo, Slavonija i Vojna krajina. Srpski jezik, kakvim ga je shvaćala Srpska stranka, trebao je biti osnovnim kriterijem za određivanje zemljopisne rasprostranjenosti onog što je Srpski list nazivao „cjelina narodna, cjelina srpska”.¹⁰

Zbog svega navedenoga za Srpsku je stranku u austrijskoj Dalmaciji bila neprihvatljiva mogućnost da štokavština bude osnovica za poseban, hrvatski jezik. Za Srpsku je stranku hrvatsko ime za jezik bilo primjenjivo samo na čakavsko, a ponekad i na kajkavsko narječje. U suprotnom bi, kako se smatralo, izgledalo da štokavica sadrži „hrvatski narodni duh” što bi opet bilo nijekanje Srba jer prema romantičnom shvaćanju srednjojužnoslavenski štokavski idiomi, viđeni kao jedinstveni srpski jezik, ne mogu biti nosilac „narodnog duha” dvaju naroda. Stoga zastupnik Srpske stranke u Dalmatinskom saboru I. Bakotić smatra da Hrvati govore idiomom „koji je dijalekt sveopćeg srpskog jezika kao što je mletački dijalekt talijanskog jezika”.¹¹ Uporno ustrajavanje A. Kuzmanića i dijela dalmatinskih pisaca na štokavskoj ikavici kao hrvatskom književnom jeziku, smatrano je u tom smislu „sredstvom za kidanje jedinstva srpskog naroda” zbog čega je, tvrdi se, ikavica i stvorena. Za hrvatski jezik, ograničen u okvire čakavštine, a ponekad i kajkavštine, tvrdi se da „je dijalekt sveopćeg srpskog jezika kao što je mletački dijalekt talijanskog jezika”.¹² U tom smislu S. Bjelanović ističe da „narodni jezik” u Dalmaciji treba nazivati srpskim, a ne hrvatskim imenom. Također tvrdi da je ćirilica „narodno” pismo, nasuprot latinici koja je donesena s europskog zapada radi poticanja vjerske netrpeljivosti prema

¹⁰ Hajdučke čete u BiH, Srpski list, 31/1884.; Naši dopisi, Srpski list, 28/1884.; Hoćemo li u Zagreb, Srpski list, 33/1884.; Makedonsko pitanje u Srbiji, Srpski list, 9/1885.; Kosovska predaja u Srba, Srpski glas, 16/1889.; S. Bjelanović, n. dj., Zadar 1882., str. 70., 72., 83., 109., 110., 113.; Srpski jezik i narodnost, Srpski list, 16/1886.

¹¹ Z. Vince, n. dj., str. 481.; Bosansko pitanje, Srpski list, 50/1886.; Narodu, Srpski list, 31/1884.; Komedijski jezik, Srpski list, 4/1883.; Ozbiljno pitanje o jeziku i lakrdijaši, Srpski list, 28/1884.; Položaj II, Srpski list, 11/1885.; Značaj izbora, Srpski list, 14/1885. Riječ je, dakako, opet o deskriptivno utemeljenom poimanju da čitav zapadnojužnoslavenski štokavski kompleks spada u korpus srpskog jezika.

¹² U pozadini tih gledišta, preuzetih od Karadžića, treba vidjeti utjecaj tadašnje slavistike koja je u štokavcima vidjela Srbe. To je utjecalo i na austrijsku „etnografsku statistiku” koja u Dalmaciji (i Slavoniji) nije nalazila Hrvate, a preko nje i na kasnije pokušaje popisa nacija u habsburškoj monarhiji. Mirjana Gross, Počeci moderne Hrvatske, Zagreb, 1985., str. 48.–51.

pravoslavicima. U tom smislu Srpski list traži da se u javnom životu u Dalmaciji uz latinicu upotrebljava i ćirilica jer su to „slova kojim se srpski također piše”.¹³

U skladu sa svim navedenim Srpski list (glas), u ideološkim i političkim sukobima s hrvatskim tiskom, ustrajava na tezi da su Hrvati „primili” ili čak „ukrali” srpski jezik te da ga neopravdano zovu hrvatskim imenom. Također ističe da su Hrvati, skupa sa srpskim jezikom, primili srpski „narodni duh” i time zapravo postali Srbi. Ta tvrdnja, koja je bila ustaljena sastavnica srpske nacionalne ideologije općenito, trebala je dokazati narodnu „slabost” Hrvata i nadmoć Srba. U osnovici je takvog gledanja teza da su Hrvati, kad je Gaj uzeo štokavicu za hrvatski književni jezik, zapravo prihvatili učenje Karadžićevo i „primili” srpski jezik. To su, prema mišljenju Srpskog glasa, Hrvati morali napraviti jer su u odnosu na Srbe manjina koja od svojih narječja nije mogla stvoriti književni jezik ni ostvariti prosvjetni napredak.¹⁴ „I svoj jezik i svoj pravopis Gaj je morao napustiti i pokoriti se pred Dositejem i Vukom. Gaj je stao hrvatiti jezik srpski koji je sada postao hrvatski”,¹⁵ piše Srpski list obrazlažući navedeno gledište. Pri tome glasilo Srpske stranke žalilo je što Hrvati osim „srpske štokavštine, nijesu primili ćirilicu”. U tom se smislu također zapaža da Gaj jezik za koji se zalaže nije nazvao hrvatskim, nego ilirskim imenom u čemu Srpski glas vidi dodatni dokaz za hrvatsku narodnu slabost.¹⁶ Ovdje je, naravno, riječ o gledištima tradicijske filologije XIX. stoljeća koja je u Karadžiću vidjela glavnu osobnost jezične standardizacije na zapadnojužnoslavenskom dijalekatnom području, pridajući u tom kontekstu Gaju sporednu ulogu.¹⁷ Stoga zastupnik Srpske stranke u Dalmatinskom saboru Đ. Vukotić tvrdi da su „sva književna djela od novog preporoda hrvatske književnosti napisana srpskim jezikom”.¹⁸

Na sličan način u Dalmatinskom saboru istupa i J. Nakićević, polemizirajući s J. Biankinijem oko službenog naziva jezika kojim se govori u Dalmaciji, odbijajući isključivo hrvatsko ime za jezik koji je smatrao „čisto srpskim”. Ipak, J. Nakićević dopušta i „srpsko-hrvatski” naziv te prigovara J. Biankiniju što ne prihvaća ni taj kompromisni naziv, nego narodni jezik u Dalmaciji naziva samo hrvatskim imenom. Hrvatsko ime za jezik dalmatinskoga stanovništva odbija i I. Bakotić. On naime 1883., podržavajući prijedlog M. Pavlinovića da se narodni jezik uvede kao jedini u

¹³ Neo sutor ultra crepidum II, Srpski glas, 20/1889.; Dnevna pitanja, Srpski list, 44/1881.; Vukov ‘Kovčežić’, Srpski glas, 41/1890.; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1881., str. 77.–79.; 1887., str. 408.; 1889. str. 311.–316.; S. Bjelanović, n. dj., str. 94.; Domaće, Srpski list, 15/1886.

¹⁴ Dnevna pitanja, Srpski list, 44/1881.

¹⁵ Različito, Srpski list, 1/1885.

¹⁶ Pabirci, Srpski glas, 9/1889.; Vukov ‘Kovčežić’ I., Srpski list (glas), 40/1890.

¹⁷ R. Katičić, n. dj., str. 118.

¹⁸ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1892., str. 534.

Dalmatinski sabor, ističe da taj jezik ne bi službeno trebalo nazvati hrvatski, kako predlaže Pavlinović, nego samo „taj” želeći time izbjeći da hrvatsko ime za narodni jezik u Dalmaciji postane službenim. Osim toga, zalaže se i za uvođenje ćirilice u javnu upotrebu.¹⁹

U skladu s tim, Srpski list smatra da malobrojni Hrvati dobro poznaju narodni jezik jer u Zagrebu, središtu hrvatske kulture, nema „izvornog narodnog duha”. Zato tvrdi da su Hrvati „narodni” odnosno srpski jezik prisiljeni učiti iz knjiga, nastojeći taj nedostatak uzalud nadomjestiti Akademijom i drugim kulturnim ustanovama. „Čisti narodni izvor”, glasilo Srpske stranke nalazi u Beogradu gdje, kako tvrdi, „neko od šale uzme pero i postaje književnikom”.²⁰ Zato Srpski list ističe da zbog kulturne, ali i političke slabosti, Zagreb i Hrvatska ne mogu među južnim Slavecima igrati kulturnu ulogu koju su Toskana i Pijemont igrali među Talijanima. Sva Hrvatska nastojanja u tom smislu proglašavaju se izmišljanjem vlastite kulturne povijesne i političke veličine; Hrvatima se predbacuje i nastojanje da se stvore „teorije na papiru” kojima neuspješno pokušavaju uništiti Srbe.²¹ Stoga Srpski list tvrdi da je „bezobzirni hrvatizam počeo otimati jezik srpski”, pišući ga latinicom kao da je hrvatski, a to se smatra „nezahvalnošću Hrvata za Daničićevu veliku uslugu”.²²

Valja svakako zapaziti da je za Srpski list (glas) tvrdnja kako su Hrvati „primili” ili čak „ukrali” srpski jezik imala istu ulogu kao i u Srbobranu, glasilo Srpske samostalne stranke u banskoj Hrvatskoj. Služila je kao dokaz tvrdnji da Hrvati nisu poseban narod nego bezoblična masa bez jezika, narodnih običaja i kulture. Zbog tako shvaćene narodne slabosti i nedostatka „narodnog duha” za koji se tvrdi da ga je isisala zapadna kultura, Hrvatima se pripisuje spremnost na svako zlo protiv Srba.²³ Sličnu je tezu u Dalmatinskom saboru iznio I. Bakotić. On razdvaja „hrvatstvo”, tj. pripadnost hrvatskoj etničkoj zajednici i „hrvatsku misao”, tj. hrvatske političke težnje odnosno „političko hrvatstvo”. Hrvatskoj etničkoj zajednici priznaje postojanje, dok hrvatske političke ciljeve smatra umjetnom „tuđinskom” tvorbom, smišljenom da ugrozi srpsku narodnu narav Dalmacije.²⁴ Time I. Bakotić, dosljednom primjenom tadašnjih slavističkih i Karadžićevih jezičnih postulata prema kojima se Hrvatima smatraju samo čakavci, dok se svi štokavci smatraju Srbima, zapravo sugerira da

¹⁹ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1881., str. 29., 51., 77.–79.; 1883., str. 314.; 1887., str. 408.

²⁰ Balkanska Toskana, Srpski list, 45/1884.; Vjera, narodnost i naši odnošaji V., Srpski list, 11/1881.

²¹ Hrvatska nauka, Srpski list, 32/1885.; O preparandiji II, Srpski list, 40/1886.

²² Etika, Srpski list, 6/1884.; Dalmatinska dnevna pitanja, Srpski list, 22/1884.

²³ M. Artuković, n. dj., 2001., str. 313.

²⁴ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1883., str. 70.–71.

Hrvati kao mala zajednica u „srpskom moru” mogu imati tek određenu etničku posebnost, dok u jezičnom, kulturnom i političkom smislu moraju slijediti Srbe.

U tom smislu, osim tvrdnje da su „ukrali” odnosno „primili” srpski jezik, Hrvatima se prigovara da taj jezik dobro ne poznaju, da ga „nagrđuju” i neopravdano nazivaju hrvatskim imenom. Poseban se razvoj hrvatskog književnoga jezika vidi kao pokušaj da se u srpskom jeziku stvori nekakva „umjetna” hrvatska posebnost. Srpski list tvrdi da se s hrvatske strane taj „iskvareni” i „umjetni” jezik pokušava „nametnuti” Srbima koji „pravi” narodni jezik, zbog etničkog podrijetla i posjedovanja „narodnog duha”, bolje poznanju.²⁵ „Hrvati su usvojili srpski jezik u književnost i tijekom jezika pišu. Ali oni u isto vrijeme hoće da uzdrže neka svoja svojstva, da i na taj jezik neki svoj pečat udare. S toga su nam te hrvatske knjige više puta nerazumljive”²⁶, piše Srpski list. U tom smislu knjige tiskane u Zagrebu smatraju se pogubnima za jezik i lošim za prosvjetu dok se kao dobre i korisne preporučuju one tiskane u Beogradu. Hrvatske političare i „hrvatsku birokraciju” u Dalmaciji optužuje se da su upropastili „naš bogati i lijepi jezik srpski”, a jezik zagrebačke škole koji je Narodna stranka nastojala uvesti u Dalmaciji, smatra se nerazumljivim i sličniji kineskom nego narodnom jeziku. Razlog za to I. Bakotić vidi u činjenici da je taj jezik daleko od onoga kojim govori narod u Dalmaciji i Hercegovini. Zbog toga smatra da je i jezik u školskim čitankama loš. U tom smislu S. Bjelanović u Dalmatinskom saboru traži da se u škole uvede „čisti srpski jezik i ćirilica” za koji kaže da u Dalmaciji ima prednost jer će slavensku narodnost u pokrajini bolje braniti od nijemčenja nego „hrvatske krparije”. Hrvatima ipak, „velikodušno” dopušta da srpski jezik zovu hrvatskim imenom, ali im se istovremeno preporučuje da upotrijebe „čist srpski jezik bez bombastičnih hrvatskih riječi koje vrijeđaju uho”. S. Bjelanović predbacuje Hrvatima da taj jezik „kvare mjesto da ga uče” te ponavlja da se neopravdano „plaše srpskih knjiga”.²⁷ U skladu je s tim i preporuka Hrvatima da nauče „narodni” srpski jezik. „Gospodo oko Narodnog lista uzmite u ruke koju lijepu srpsku knjigu, čitajte, učite, pa ćemo se poslije o jeziku razgovarati”²⁸, poručuje u jednoj polemici Srpski list. S. Bjelanović (u svom spisu Don Miho na braniku) naglašava da hrvatski pisci moraju naučiti narodni jezik te da

²⁵ O preparandiji II, Srpski list, 40/1886.; Balkanska Toskana, Srpski list, 45/1884.; Podlistak, Srpski list, 46/1884.

²⁶ Srpske škole i hrvatske knjige u Bosni i Hercegovini, Srpski list, 11/1884.

²⁷ Birokracija i narodni jezik, Srpski list, 26/1886.; Naši dopisi, Srpski list, 40/1886.; Srpske škole i hrvatske knjige u Bosni i Hercegovini, Srpski list, 11/1884.; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1884., str. 83., 84.; 1886., str. 330.–333., 435.; Naši dopisi, Srpski list, 28/1884.; Brzopisna izvješća, Podlistak, Srpski list, 9/1884.

²⁸ Domaće, Srpski list, 32/1886.

Matica hrvatska mora „prečišćavati” svoje knjige „prepune puste smjese njemačke natege, zagrebačke slovenštine i nerazumljive krparije novijeh riječi”. Način da se to postigne, S. Bjelanović vidi u prihvaćanju jezika srpske književnosti.²⁹

Zbog svega toga odbijanje se Hrvata da u cijelosti prihvate Karadžićeva jezična gledišta smatra zabludom³⁰ te se ističe da će Hrvati „koliko se bolje budu usavršavali u književnom jeziku toliko bliže pristupati Vuku i odbijati se od svog dijalekta”.³¹ Naravno, u pozadini svih tih tvrdnji stoji činjenica da Srpska stranka zanemaruje stoljetni razvoj hrvatskoga književnoga jezika, smatrajući ustrajavanje Hrvata na vlastitom „dijalektu” izrazom njihove „nezahvalnosti” prema Srbima, a posebno prema Đ. Daničiću za „veliku uslugu”. Prema tvrdnjama S. Bjelanovića, riječ je o tome da je Daničić protiv svog uvjerenja i znanstvene istine, a zbog sloge, srpski jezik u Akademijinu rječniku nazvao srpsko-hrvatskim imenom. Daničićev rad vidi kao „dar” Beograda Zagrebu, odnosno, tvrdi da je Daničića srpska vlada uputila u Zagreb. Stoga Daničićevu upotrebu srpsko-hrvatskog naziva za jezik u rječniku Srpska stranka smatra prevelikim „ustupkom” hrvatskom imenu. Time je, smatra se, potaknut „bezobzirni hrvatizam” koji je „počeo otimati jezik srpski” pišući ga latinicom kao hrvatski.³²

Pri tome treba imati na umu da okolnosti Daničićeva dolaska u Zagreb 1877. nisu bile ni najmanje tako jednoznačne. On je, zahvaljujući dobrim vezama s biskupom Strossmayerom, boravio u Zagrebu još 60-ih XIX. st. godina, radeći kao Akademijin tajnik. Nakon toga živi u Srbiji. Srpsko-turski rat 1877. učinio mu je, zbog teških materijalnih prilika u koje je doveden, rad u Beogradu nemogućim pa je ponovo došao u Zagreb gdje je nastavio svoj rad uređujući Akademijin rječnik.³³

Odjek jezičnih gledišta Srpske stranke

Kako je naprijed već rečeno, autonomaški je II Dalmata, u člancima koje su pisali neki dalmatinski Srbi, još krajem 70-ih godina XIX. st. u znatnoj mjeri anticipirao buduća gledišta Srpske stranke. Hrvate se tu optuživalo za „krađu” i „kvarenje” narodnog jezika, temeljeći se na tezi da je štokavica ekskluzivno narječje srpskog

²⁹ S. Bjelanović, n. dj., str. 95.

³⁰ Različito, Srpski list, 1/1885.; Vukov ‘Kovčežić’ I, Srpski glas, 40/1890.

³¹ Srpski jezik i narodnost, Srpski list, 17/1886.

³² Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1889., str. 311.–316.; S. Bjelanović, n. dj., str. 94.; Dalmatinska dnevna pitanja, Srpski list, 22/1884.; Etika, Srpski list, 6/1884.

³³ Ipak, došavši u Zagreb, Daničić je nastavio primati plaću srpskog državnog službenika od 10 talira (koja je kasnije smanjena za 25%) te godišnju potporu srpske vlade u iznosu od 2400 forinti. Z. Vince, n. dj., str. 593.–595.; M. Popović, Đura Daničić, Beograd, 1959. str. 188., 189., 231., 242., 243.

jezika koje su Hrvati počevši od Gaja „prisvojili” od Srba, odnosno Karadžića. U tom im se smislu zamjera da su na temelju „dubrovačkog književnog diletantizma” stvorili jezik u kojemu je gotovo sve „tuđe”, a ništa slavensko.³⁴

Iako je, slijedeći jezična rješenja Karadžićeva, dijelio gledišta Srpske stranke, dubrovački časopis *Slovinac* narodni jezik u tadašnjoj Dalmaciji ne naziva srpskim imenom. Slovinci zbog političkih razloga prihvaćaju naziv srpsko-hrvatski te čak odbijaju govoriti o razlici između hrvatskog i srpskog jezika, opravdavajući to opet političkim obzirima, ali i činjenicom da to pitanje još nije znanstveno istraženo. U skladu s tim smatraju da je taj „narodni” jezik obilježje dvaju plemena dvoimenog, srpsko-hrvatskog, naroda koji živi u Dalmaciji.³⁵

Iako su jezična gledišta Srpske stranke bila prilično jednostrana i isključiva, Narodna stranka na njih ne gleda isključivo i jednostrano. Sagledavajući jezičnu problematiku ponajviše u kontekstu „ponarođenja”, tj. uvođenja hrvatskog jezika u javnu upotrebu, narodnjaci su najčešće pomirljivi. Naglašavaju bliskost hrvatskog i srpskog jezika koja bi Hrvate i Srbe, smatra se, trebala povezivati u stvaranju zajedničke književnosti. Priznajući zasluge Karadžićeve, za koje se tvrdi da se naslanjaju na hrvatsku jezičnu tradiciju, narodnjaci izražavaju težnju prema hrvatsko-srpskom jezičnom zajedništvu. Pri tom narodnjaci ističu da Hrvati usprkos hrvatsko-srpskoj „zajednici jezika”, tj. činjenici da je i hrvatski i srpski književni jezik izgrađen na štokavskom narječju, u izgradnji svoga književnojezičnoga izraza nisu samo slijedili Karadžića, nego su u nekim područjima i sami postigli mnogo više. U tom se kontekstu Karadžića, po zaslugama za razvoj hrvatskog jezika, stavlja uz bok Maruliću, Gunduliću i Šenoi.³⁶

Nešto drugačiji odnos prema jezičnim gledištima Srpske stranke imao je jedan od vođa Narodne stranke, M. Pavlinović. On je u poznatoj raspravi koja je 1883. prethodila uvođenju narodnog jezika kao jedinog u Dalmatinskom saboru, odbacio tvrdnje L. Zore da je Karadžićev književnojezični izraz najbolji. Pavlinović u svom nastupu afirmira ikavsku štokavicu A. Kačića Miošića, književnojezični izraz koji

³⁴ Z. Vince, n. dj., str. 516.–523.

³⁵ Ortografija, fonetika i etimologija, *Slovinac*, 1/1882.; Odgovor gospodinu Veberu na ‘Primjtbe’ štampane u ‘Vijencu’ br. 12, 13 ove godine, *Slovinac*, 23/1883.; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1883., str. 225.–227.; 1884., str. 85.–87.; 1885. str. 166.; 1886., str. 335.–337.; 1887., str. 407.

³⁶ Zadnje zasjedanje sabora, *Narodni list*, 57/1880.; Podlistak, *Narodni list*, 86/1880.; Bistrimo pojmove IV, *Narodni list*, 75/1881.; Na riječi Srpskog lista, *Narodni list*, 28/1883.; Nedolični savez, *Narod*, 38/1884.; Pohrvaćenje srednjih učionica, *Narod*, 39/1884.; Neumjesno pitanje, *Narod*, 2/1888. U tom smislu treba svakako imati na umu da su takva pomirljiva gledišta sasvim na tragu hrvatske ilirske tradicije koja je u Karadžićevu zahvatu u srpski jezik vidjela aktualizaciju nečeg što je u hrvatskoj sredini već od prije. Primjerice, u tom je smislu Danica ubrajala Karadžića u sam vrhunac ilirske leksikografije, a B. Šulek je Karadžićev rad smatrao važnim zbog mogućnosti da se Srbi uključe u jezični razvoj na ilirskim tradicijama. R. Katičić, n. dj., str. 329.–333.

je sve do svoje smrti neuspješno branio A. Kuzmanić. Iako naziv hrvatsko-srpski, smatra hibridnim i neprimjerenim, M. Pavlinović spreman ga je prihvatiti iz pragmatično-političkih razloga, tj. „na umirenje Srba”. Isto tako valja zapaziti da je Pavlinović „dobro znao da je pravopis prije svega političko pitanje” pa je u tom smislu odbacio tvrdnje da o pravopisu treba raspravljati isključivo s gledišta struke. To je svoje gledište podupro Bismarckovim primjerom koji je u Njemačkoj pravopisna neslaganja jezičnih stručnjaka riješio dekretom.³⁷

Za razliku od uglavnom pomirljivih reakcija narodnjaka, stav pravaša I. Prodana prema jezičnim gledištima Srpske stranke bio je mnogo radikalniji. On je ponajprije u tezi da su svi štokavci Srbi vidio velikosrpsstvo i pokušaj stvaranja Srba tamo gdje ih nikad nije bilo. U tom smislu protivi se srpskim tvrdnjama o hrvatskoj „krađi” jezika i pravopisa, smatrajući to zajedničkom jezičnom baštinom. Kao protutežu srpskoj isključivosti, Prodan razrađuje svoju jezičnu teoriju po kojoj Srbe smješta istočno od Drine, pretežito u porječje Morave gdje se govori ekavica. Štokavsko-ijekavsko govorno područje nastoji očuvati za buduću hrvatsku državu ili barem za njezin utjecaj.³⁸

Zaključno, može se reći da je jezik za Srpsku stranku u austrijskoj Dalmaciji ponajprije imao ideološko-romantičarsko značenje nositelja „duha naroda”, dok je njegova komunikacijska uloga manje važna. U tom smislu jezik je za Srpsku stranku bio ponajprije nacionalni simbol kojem su „dodjeljivana” područja koja su smatrana „srpskim zemljama”. Sve je to trebalo dokazati nadmoć Srba, ne samo u Dalmaciji i hrvatskim zemljama općenito, nego i u odnosu na sve južne Slavene.³⁹

Sažetak

Tihomir Rajčić, OŠ kneza Mislava, Kaštel Sućurac
UDK 811.163.42-26(091), znanstveni članak
primljen 26. kolovoza 2004., prihvaćen za tisak 2. studenoga 2005.

Language as an Ideologically-Political Symbol

(The Serbian Party in the Language Turmoil in Austrian Dalmatia in the 1880's)

In this paper, the author investigates the ideologically-political aspects of the Serbian Party's linguistic views in Austrian Dalmatia in the 1880's. The author observes that the

³⁷ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, 1883., str. 240.–241., 315.; M. Gross, Izvorno pravaštvo, Zagreb, 2000., str. 667.; Z. Vince, n. dj., str. 526., 527.

³⁸ M. Diklić, Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata, Zadar, 1998., str. 65.

³⁹ A. Smith, Theories of Nationalism, Duckworth, London, 1971., str. 124., 181.; N. Stančić, n. dj., str. 29., 30., 39.; P. F. Sugar, I. J. Lederer, Nationalism in Eastern Europe, University of Washington Press, Seattle & London, 1994., str. 42., 43.; D. Škiljan, n. dj., str. 33.–38., 117., 118.

Serbian Party had inherited the language standard created by Karadžić on the basis of the idea that all štokavians are Serbs. This language, in such form, was considered to be the carrier of the „national spirit”, not only among the Serbs – in fact, this name was used for all speakers of middle-South-Slavic organic idioms – but among all Southern Slavs. In that context, Croatian was negated to exist as a separate language. Such linguistic views of the Serbian Party were welcomed by the Dubrovnik „slovinci” and by Dalmatian autonomists, whereas they were rejected by the supporters of the People’s Party and the Party of Rights. The presented facts lead to the conclusion that for the Serbian Party the language was primarily a nationally-political symbol, while its socially-communicational role was of secondary importance

KIM I KUMIN – ISTO ILI RAZLIČITO?¹

Ivan Šugar

URječniku hrvatskoga jezika, objavljenom 2000. godine u nakladi Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža” i Školske knjige iz Zagreba (gl. ur. J. Šonje), uz natuknicu *kim*¹ stoji oznaka – strjelica – koja čitatelja upućuje na – *kumin*, što znači da se ta dva biljna imena uzimaju kao istoznačnice. A jesu li to istoznačnice? Nisu! To su dvije različite biljne vrste, od kojih je *kim* samonikla vrsta hrvatske i europske cvjetane, dok je *kumin* biljka jugozapadne Azije i Sjeverne Afrike, ali je i on, kao ljekovita i aromatična biljka, odavno poznat u Europi te se u pojedinim europskim zemljama pojavljuje i u uzgoju.

Naravno da je šteta kad se propusti i pogrješke potkradu u jednom suvremenom djelu, kao što je spomenuti Rječnik, ali kad se počne tragati za građom koja je autorima Rječnika mogla poslužiti kao izvor za spomenute natuknice, tada se ni najmanje ne treba čuditi što su tako postupili, jer su imena tih dviju biljnih vrsta u mnogim relevantnim hrvatskim pisanim izvorima koji su im stajali na raspolaganju, navedena kao istoznačnice. Tako se u Poljoprivrednoj enciklopediji Leksikografskoga zavoda (1967., 1.:61.), pod natuknicom Aromatično bilje, te u Šumarskoj enciklopediji (1983., 2.:378.), pod natuknicom Ljekovito bilje, *kim* i *kumin* navode kao istoznačnice za biljnu vrstu kojoj je stručno latinsko ime *Carum carvi*. Premda netočni podatci nisu „dobro došli” ni u Poljoprivrednoj ni u Šumarskoj enciklopediji,

¹ U Šugarovu članku *Koromač, komorač ili morač* objavljenom u ovogodišnjem 3. broju Jezika na str. 82. umjesto *kima* pogrješkom je napisano *kiml*. Povodom toga zamolili smo autora da napiše ovaj rad.